

Asia: VN/1070/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):

Translasten ja –nuorten perheet ry:n mukaan luonnos laiksi sukupuolen vahvistamisesta sisältää nykytilanteeseen verrattuna huomattavia parannuksia sukupuolen vahvistamiseksi erityisesti lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen ja psykiatrisen diagnoosin vaatimuksen poistumisen osalta. Luonnoksen mukainen laki jättäisi kuitenkin alaikäiset transihmiset täysin huomiotta, mikä on elävän elämän kokemuksiemme perusteella hyvin vakava puute. Myös lakia valmisteltaessa laaditussa selvityksessä todettiin selkeästi, ettei 18 vuoden ikäraja vastaa lapsen oikeuksia koskevia kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita.

Alaikäisten itsemääräämisoikeus ei toteutuisi luonnoksen mukaisessa laissa ja jättäisi siten huomiotta yhdenvertaisuusperiaatteet, jotka YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja Suomen perustuslain mukaan kuuluvat myös lapsille: oikeus tulla kohdatuksi tasa-arvoisena yksilönä ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Esimerkiksi vuonna 2019 voimaan tulleessa uudistetussa nimilaissa alaikäisten nuorten itsemääräämisoikeus on huomioitu, ja yli 15-vuotiaat voivat muuttaa nimensä vastaamaan omaa sukupuoli-identiteettiä. Myös muissa oikeudellisissa arvioissa, esimerkiksi huoltajuskysymyksiin liittyen, käytetään ikärajana 10–12 vuotta. Muista maista on hyviä esimerkkejä siitä, miten alaikäiset voidaan ja tulee huomioida lasten ja nuorten itsemääräämisoikeutta ja yhdenvertaisuusperiaatetta kunnioittaen.

Translasten ja –nuorten perheet ry pitää tärkeänä translasten ja –nuorten suojelua ja heidän kasvurauhansa turvaamista, mitä sukupuolen juridinen vahvistaminen tukisi. Oikeus juridisen sukupuolen vahvistamiseen vähentäisi lasten ja nuorten vähemmistöstressiä ja tukisi heidän osallisuuttaan ja mahdollisuuttaan elää arjessa ilman pelkoa. Järjestömme muistuttaa, että alaikäisten jättäminen lakiehdotuksen ulkopuolelle ei ole neutraali teko. Sukupuolen vahvistamisen epääminen alaikäisiltä jättäisi nämä erityisen haavoittuvassa asemassa olevat nuoret vaille nähdäksi / tunnustetuksi tulemistä, mikä altistaa syrjäytymiselle ja sairastumiselle sekä hankaloittaa arkea monin tavoin. Kun henkilötiedot eivät vastaa elettyä identiteettiä, lapsi ja nuori joutuu esimerkiksi

selittämään sukupuoltaan lipun- tai passintarkastajalle tilanteissa, joissa sukupuoli ilmenee käytettävistä asiakirjoista. Tämä vaikeuttaa mm. matkustamista niin paikallisesti ja pitkällä matkalla kotimaassa kuin ulkomaille ja ulkomailla. Myös kesätöihin ja jatkokoulutukseen hakeutuminen on vaikeaa, jos henkilöllisyysasiakirjat eivät vastaa sukupuoli-identiteettiä. Tämä heikentää merkittävästi nuoren toimintakykyä ja osallisuutta yhteiskunnassa.

Jos lakiesitys viedään läpi ehdotuksen mukaisesti huomioimatta lasten ja nuorten itsemääräämisoikeutta, oikeutta osallisuuteen sekä ilmeisiä lasten ja nuorten suojelun tarpeita, vaadimme eduskunnalta vähintäänkin pikaista toimenpideoitetta ja uudistusta alaikäisten oikeuksien ja hyvinvoinnin huomioimiseksi.

2. Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §). Kommentteja pyydetään esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetyssä muodossaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.

Hakemusmenettely vaikuttaa pääsääntöisesti toimivalta ja tarkoituksenmukaiselta, mutta harkinta-ajan sisältävä hakemusmenettely ei vastaa itsemääräämisoikeutta. Kuten luonnoksessa esitetään, aiemman valmistelutyön mukaan viranomaisten informointivelvollisuus itsessään täyttäisi ainakin osittain harkinta-ajalle ajateltuja tarkoituksia. Esimerkiksi voimassa oleva nimilaki ei sisällä erikseen asetettua harkinta-aikaa.

Näemme toimivana sen, että sukupuolen vahvistaminen tarvittaessa toiseen suuntaan tapahtuu samalla menettelyllä.

3. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §). Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lisäksi huomiota pyydetään kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.

Ehdotetun lain on esimerkiksi arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.

Translasten ja –nuorten perheet ry näkee tarpeelliseksi korjata ilmaisut sukupuolineutraaleiksi kaikissa mahdollisissa säädöksissä. Kannatamme tavoitetta transihmisten yhdenvertaisen pääsyn turvaamisesta terveystalveihin.

Lakiluonnoksessa esitetään 'lisääntymisbiologinen sukupuoli' käsitteen käyttöönottoa. Käsitteen käyttöönoton vaikutuksia ei ole luonnoksessa arvioitu tarpeeksi. Uudet käsitteet tuottavat uusia kategorioita, joiden vaikutuksia tulee arvioida tarkasti. Esimerkiksi käsite 'syntymässä määritetty sukupuoli' olisi selkeämpi.

4. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)

Lakiluonnos nojaa sukupuolitettuihin vanhemmuusnimikkeisiin. Translasten ja –nuorten perheet ry näkee tarpeelliseksi korjata ilmaiset sukupuolineutraaleiksi myös vanhemmuuteen liittyvissä säädöksissä sekä tukea vanhemman itsemäärittelyoikeutta.

5. Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §). Erityistä huomiota pyydetään kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnistettu. Lausunnoissa pyydetään myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.

Lakiluonnos nojaa myös tämän kyseisen pykälän osalta sukupuolitettuihin vanhemmuusnimikkeisiin. Vanhemmuus tulisi voida merkitä väestötietojärjestelmään sukupuolineutraalisti vanhemmuutena, mikä poistaisi tarpeen korjata merkintää vanhemman korjatessa sukupuoltaan.

6. Kommenttinne liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §):

Luonnoksessa esitetään ulkomaisen sukupuolen vahvistamisen päätöksen tunnustamista. Translasten ja –nuorten perheet ry on tyytyväinen tähän pykäläluonnokseen.

7. Kommenttinne liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §):

-

8. Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi. Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydetään kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.

Translasten ja –nuorten perheet ry jakaa lapsivaikutusselvityksen keskeisen huomion: ehdoton 18 vuoden ikärajavaatimus sukupuolen vahvistamiselle on ristiriidassa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) kanssa. Pidämme välttämättömänä, että jatkovalmistelussa viiveettä laaditaan selvityksen huomioiden pohjalta ihmisoikeuksia kunnioittava menettely myös lasten ja nuorten sukupuolen juridiseksi vahvistamiseksi.

Lakiluonnos ei ota tarpeeksi huomioon ihmisoikeusnormien huomioita ikärajoitteista. Jatkovalmistelussa laki on saatava esim. Euroopan parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselman 2048, YK:n ihmisoikeuskomitean v. 2021 ja YK:n Sexual orientation and gender identity -asiantuntijan raportin ohjauksen, suositusten ja kehotusten mukaiseksi, YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artikkelit turvaavalla tavalla.

Kuten aikuisten, myöskään alle 18-vuotiaiden sukupuolen vahvistamisen ei tulisi vaatia lääketieteellisiä toimenpiteitä. Sukupuolen moninaisuus ei ole patologiaa vaan kuuluu normaaliin elämänkirjoon.

9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:

Translasten ja -nuorten perheet ry on hyvin huolissaan nykyisen lakiesityksen vaikutuksesta lapsiin ja nuoriin. Lapset ja nuoret ovat odottaneet uuden lain helpottavan elämäänsä viimeistään 15 vuoden iässä, mutta näin ei näytä käyvän. Jos lakiesitys toteutuu tällaisenaan, pelkäämme seurauksia perheenjäsentemme hyvinvoinnille ja toimintakyvylle. Kotona tarjottavan tuen ja hyväksynnän lisäksi lapset ja nuoret tarvitsevat mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, miten yhteiskunta heidät näkee ja kuulee. Mikäli näitä mahdollisuuksia ei ole, nuoret voivat kokea jäävänsä yksin, ja ongelmat herkästi kasaantuvat. Tämä voi johtaa pitkiin hoitajaksoihin nuorisopsykiatrisilla poliklinikoilla ja merkittäviin yhteiskunnallisiin kustannuksiin, sekä heikentää perheiden hyvinvointia.

Alaikäiset on saatava mukaan lakiuudistukseen tavalla tai toisella. Vaihtoehtoja ja jo saman tien käyttöön otettavia kompromissiratkaisuja on useita. Yksi vaihtoehto olisi ns. Norjan mallia soveltaen mahdollistaa sukupuolen vahvistaminen 15 vuoden iässä huoltajan suostumuksella. Lakimuutoksen seurannan, kokemusten keräämisen ja arvioinnin jälkeen voitaisiin sitten (mahdollisimman pian) siirtyä aidosti ja kokonaisvaltaisesti lapsen itsemäärämis- ja muita oikeuksia toteuttavaan lakiin (vrt. esim. Norjan malli).

Translasten ja -nuorten perheet ry on tyytymätön siihen, ettei lapsiamme ja nuoriamme (tai vasta aikuistuneita transihmisiä) ole kuultu rauhassa lakiluonnoksen valmistelun aikana. Kuulemisprosessi käynnistyi lakiluonnoksen jo lähdettyä lausunnoille ja toteutetaan liian kiireellä. Iloitsemme kuitenkin siitä, että yhdistyksemme kutsuttiin mukaan lainsäädännön seuranta- ja arviointiryhmään.

Lakiesitys ei huomioi riittävästi sukupuolen moninaisuutta. Inter- ja muunsukupuolisten (ml. lapset ja nuoret) tarpeet on saatava jatkovalmistelussa paremmin esille.

Hoitojärjestelmän kehittäminen jää välttämättömäksi jatkotehtäväksi. Yhdistyksemme pitää tärkeänä, että sekä sukupuoli-identiteettitutkimuksia että sukupuolta vahvistavaa hoitoa olisi saatavilla paremmin ja muuallakin kuin Etelä-Suomessa. Allekirjoitamme myös transihmisten oikeuksia edistävän järjestön esityksen siitä, että sukupuoli-identiteetin diagnosointitutkimusten erikoissairaanhoidon yksiköiden tiukkaa monopoliasemaa puretaan. On varmistettava translasten ja -nuorten pääsy ajoissa laadukkaisiin, kansainvälisten suositusten mukaisiin, peruuttamattomia muutoksia aiheuttamattomiin hoitoihin silloin, kun se on lapsen tai nuoren hyvinvoinnin kannalta tarpeen.

Majaneva Anne
Translasten ja -nuorten perheet ry